

בעניין מעמד שחיטה כעבודה

א. פתיחה

בגמרא בזבחים מופיעה קביעה מפורסמת באשר למעמד שחיטת קדשים:

רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: הולכה בזר - מחלוקת רבי שמעון ורבנן, רבי שמעון דאמר: עבודה שאפשר לבטלה לאו עבודה היא - כשרה בזר, לרבנן - פסולה. אמר ליה אביי: והא שחיטה דעבודה שאי אפשר לבטלה, וכשרה בזר! אמר ליה: **שחיטה לאו עבודה היא** ¹(יד:).

לא ברור אם קביעה זו, המופיעה כאן בהקשר המצומצם של הכשר זר, אמורה להוות תיאור גורף של שחיטת קדשים ככלל. באופן עקרוני, ניתן לאמץ שלוש אפשרויות ביחס לסוגיה זו:

- א. הבנת הביטוי כפשוטו: כשרות שחיטה בזר הינה סימן לכך ששחיטה אינה נחשבת עבודה כלל. יש לנתקה מקבלת הדם ושאר העבודות, ולהבין שתהליך הקרבת הקרבן מתחיל בקבלת הדם.²
- ב. עקרונית, שחיטה היא עבודה מובהקת. הביטוי 'שחיטה לאו עבודה היא' הינו ביטוי טכני, המתייחס אך ורק לדין כשרות שחיטה בזר.³ לדין זה יש הסבר נקודתי, שאינו פוגע במעמד שחיטה כעבודה.
- ג. בין שתי ההבנות הקיצוניות הנ"ל, יש מקום לאמץ הבנת ביניים: שחיטה אמנם נחשבת כעבודה, ולכן תופסת מקום מרכזי בתהליך הקרבת הקרבן, אולם היא עבודה ברמה נחותה, ונחיתותה באה לידי ביטוי בכשרותה בזר (ואולי ייתכנו ביטויים נוספים לתופעה זו).

1 הפנייה סתמית במאמר זה לגמרא ולראשונים מכוונת למסכת זבחים.
2 יש מקום לומר, שאף אם שחיטה אינה עבודה כלל - אפשר לראותה כחלק מתהליך ההקרבה, וזו הסיבה שפסולי מחשבות פיגול ושלא לשמה שייכים גם בשעת שחיטה. הבנה זו נראית קצת קשה מסברה, וגם נסתרת מדברי התוס' ישנים שנביא להלן. דיני פיגול ומחשבת שלא לשמה בשחיטה יידונו בהמשך דברינו.
3 חשוב לציין בהקשר זה, שכל איזכור של הכלל 'שחיטה לאו עבודה היא' בש"ס - חוץ מחריג אחד בגמרא במנחות ה. - מובא בתור הסבר לכשרות שחיטה בזר. בהמשך דברינו נתייחס לסוגיית הגמרא במנחות.

במהלך דברינו נבחן את כל האפשרויות הללו, לאור דברי הגמרא והראשונים ביחס לשחיטה. ננסה גם לפתח הבנה באופי השחיטה, שיכולה לפרנס את כל דיניה: הן הדינים שבהם היא דומה לשאר עבודות, והן הדינים שבהם היא חלוקה מהן.

ב. כשרות שחיטה בזר

לפי ההבנה השנייה שהצענו - שחיטה היא עבודה גמורה, וכשרותה בזר אינה פוגעת במעמדה כעבודה. הבנה זו מבוססת על ההנחה, שאפשר לנתק את הדרישה ההלכתית לכהן בביצוע פעולה מסוימת ממעמד אותה פעולה כעבודה. מהמשך הגמרא המצוטטת לעיל ברור שיש פעולות, כמו מראות נגעים ושחיטת פרה אדומה, שבהן יש דרישה לכהן אף על פי שאינן עבודות כלל. אולם, מאותה גמרא גם משמע שקשה להרחיב פיצול זה לפעולות הנעשות תוך תהליך הקרבת קרבן. מה עוד, שהגמרא לא מתייחסת לפיצול בכיוון ההפוך, שהוא ענייננו כאן, דהיינו: ויתור על דרישה לכהן בפעולה המוגדרת באופן בסיסי כעבודה.

מקור כשרות שחיטה בזר מופיע בגמרא בריש פרק השלישי:

ושחט - שחיטה בזר כשרה, שהשחיטה כשרה בזרים ובנשים ובעבדים ובטמאים, ואפילו בקדשי קדשים; או אינו אלא ככהנים? אמרת, וכי מאין באתה? מכלל שנאמר: 'ואתה ובניך אתך תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח', יכול אף בשחיטה? ת"ל 'ושחט את בן הבקר לפני ה' והקריבו וגו', מקבלה ואילך מצות כהונה, לימד על השחיטה שכשרה בכל אדם (לב.).

מדברי הגמרא ניתן להבין כי ישנו מושג של 'מצוות כהונה', שאין לו בהכרח חפיפה מלאה עם המושג 'עבודה'. כלומר, התורה קובעת דין עצמאי, שיש דרישה לכהן מקבלה ואילך ולא לפני כן, ללא קשר לשאלה אילו פעולות מוגדרות כעבודה. כך כנראה הבין הרמב"ן בפירושו על התורה, ביחס להולכה:

והקריבו, זו קבלה, ומשמעה לשון הולכה, למדנו ששתיהן בבני אהרן - לשון רש"י. ואיננו נכון, אלא מדרש רבותינו (תורת כהנים פרשה ד', ד): 'והקריבו - זו קבלת הדם'... כי הזכיר בבעל הקרבן הבאה וסמיכה ושחיטה, ואחרי השחיטה

הזכיר בני אהרן מיד, אם כן אף הקבלה עצמה מצות כהונה ואינה אלא בכהן כשר ובכלי שרת, וכל שכן הולכה וזריקה⁴ (ויקרא א', ה, ד"ה והקריבו).

מהי סברת ה"כל שכן" של הרמב"ן, לפיה הולכה בוודאי מצריכה כהן? קשה להבין שהיא מבוססת על מעמד הולכה כעבודה, כי אדרבה, קבלה היא עבודה גמורה לדברי הכל, ודווקא בהולכה ישנן דעות בגמרא המפקקות במעמדה.⁵ סביר מאוד להבין, שהרמב"ן בונה כאן על קביעת הגמרא שמשלב מסוים בתהליך ההקרבה חלה מצוות כהונה (לכן מזכיר הרמב"ן "הולכה וזריקה" בחדא מחתא), והוא מוכיח מן הפסוק שאותו גבול נמצא בין השחיטה לקבלה. כשם שלדעת הרמב"ן הולכה זקוקה לכהן מפאת מיקומה בתהליך ההקרבה, ובלי שום קשר למעמדה כעבודה, כך ניתן להבין ששחיטה אינה דורשת כהן מפאת קדימותה לקבלה, ולא מצד חיסרון במעמדה כעבודה.

נראה שתוספות אמנם הבינו כך את החילוק בין שחיטה והולכה, בהסברם לקושיית אב"י, בגמרא שציטטנו בראש דברינו:

והא שחיטה שאי אפשר לבטלה וכשרה - פרש"י אלמא לאו באפשר לבטלה תלי, ואת אמרת לרבנן פסול. ותימה דמאי פירכא, לרבנן ודאי לא בהא תלי והא דפסלי בהולכה משום דמקבלה ואילך מצות כהונה, אלא פריך דמכשיר לרבי שמעון משום דאפשר לבטל הא לא תלי בהא מדמכשר זר בשחיטה אע"ג דאי אפשר לבטלה (יד: ד"ה והא).

השיטה מקובצת מוסיף לבאר את הקושייה על רבי שמעון:

איך ישור רבי שמעון בהולכה משום דאפשר לבטלה הוא; והלא אין הדבר תלוי בזה דהא שחיטה שאי אפשר לבטלה וכשרה בזר, אם כן היינו טעמא דגלי קרא דמקבלה ואילך מצות כהונה... וקודם קבלה בכל ענין כשר והולכה בזר פסולה ואפילו לרבי שמעון (שם, אות ב').⁶

4 דעת הרמב"ן, שהולכה לא נזכרת בפסוקים, עומדת בניגוד לדברי הגמרא לעיל (ד): "ואפיק רחמנא בלשון הולכה, למימרא דהולכה לא תפקה מכלל קבלה". ונראה כי דברי הגמרא הינם מקור שיטת רש"י.

5 הגמרא המצוטטת בראש דברינו רומזת לדעת רבי שמעון (במשנה יג), ש"עבודה שאפשר לבטלה לאו עבודה היא" ולכן אין מחשבה פוסלת בהולכה.

6 אף שהבנת התוס' והשיטה מקובצת בהסבר קושיית אב"י תומכת בהבנתנו, יוצא מדבריהם שאין להכניס הסבר זה בביטוי 'שחיטה לאו עבודה היא', כי ביטוי זה מובא בגמרא כתגובה

גם לדבריו כשרות או פסלות זר תלויה בסדר הפעולות, ולא בהגדרתן כעבודות. לכן הצעת רבה ורב יוסף להכשיר הולכה בזר אליבא דרבי שמעון איננה נראית בעיני אביי. לאור הבנת הכלל 'מקבלה ואילך מצוות כהונה' כשיקול נפרד ממעמד פעולה כעבודה, יש לשאול: מה מונע מזר מלבצע פעולות מקבלה ואילך? מצאנו בכמה הקשרים⁷ פסול זר בפעולות מסוימות שלא מצד היותן עבודות, אלא מצד טענה אחרת: "וכי זר קרב אצל המזבח?". מביטוי זה משמע, שלבד מאיסור עבודה קיימת הגבלה נוספת על פעילות זר במקדש, ויש לבחון את האפשרות להבין את הכלל "מקבלה ואילך מצוות כהונה" כחלק מהגבלה זו.

כל קשר אפשרי בין שני המושגים הללו תלוי בשתי הנחות עיקריות. ההנחה הראשונה היא, שכאשר הגמרא טוענת לכך שזר אינו יכול לקרב אצל המזבח - היא עוסקת באיסור "קירבה", השונה מאיסור עבודה. הנחה זו כנראה תלויה במחלוקת בין הראשונים בסוגיה ביומא:

דתניא: 'ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח' - לימד על הצתת אליתא שלא תהא אלא ככהן כשר, ובכלי שרת, דברי רבי יהודה. אמר לו רבי שמעון: וכי תעלה על דעתך שזר קרב לגבי מזבח? אלא: לימד על הצתת אליתא שלא תהא אלא בראשו של מזבח (יומא מה.).

בגמרא נאמר כי הצתת אליתא נעשית "בכלי שרת". לכאורה, דרישה זו מהווה סימן לכך שהצתת אליתא היא עבודה,⁸ ולכן מקשה תוספות הרא"ש (על אתר) על דחיית רבי שמעון את לימודו של רבי יהודה:

וקשיא לי דהאי קרא צריך להצריך כלי שרת, דנהי דידענא מאידך קרא דבעיא כהן משום דאין זר קרב לגבי המזבח, מכל מקום הווא אמינא דלאו עבודה היא ולא בעי כלי שרת, וצריך עיון.

לקושייה על רבי שמעון. על כל פנים, יש לפנינו שיטה ברורה המבדילה בין שאלת מעמד שחיטה לסוגיית כשרותה בזר.

7 כך בגמרא ביומא מה. לעניין הצתת אליתא (מצוטט להלן), ובסוגיה במנחות כ. לעניין מליחת הקומץ, ובזבחים סה. לעניין מליקת עולת העוף (כל הפעולות הללו נעשות בראשו של מזבח ממש, ועוד בעניין זה להלן). כל זה, כמובן, בנוסף לפעולות שכבר הזכרנו שפסולות בזר מצד גזירת הכתוב, דהיינו שחיטת פרה אדומה וראיית נגעים.

8 להלן נדון בנושא כלי שרת בשחיטה, ונראה שיש הדורשים כלי שרת אף על פי ששחיטה אינה עבודה, כיוון שרק כלי שרת - או רק מעשה שחיטה הנעשה על ידי כלי שרת - יכול לקדש את דם הבהמה. הצתת אליתא היא, כמובן, שלב מאוחר בהרבה, ולכן קשה למצוא סיבה נוספת לדרישת כלי שרת חוץ ממעמדה כעבודה.

הרא"ש מניח כאן שאסור לזר ליקרב למזבח אף בפעולה שאינה עבודה, ולכן רואה חוסר התאמה בין לימודו של רבי יהודה ודחייתו של רבי שמעון. לעומתו, רבינו הלל (בפירושו על הספרא) אינו רואה שום קושי בגמרא זו. הוא מבין שאיסור זר מוגבל לתחום של עבודה בלבד, ופירוש התמיהה "וכי תעלה על דעתך שזר קרב לגבי מזבח?" הוא, ככל הנראה, שפעולה הנעשית בקירוב למזבח הינה בהכרח עבודה:

כלומר [טוען רבי שמעון], אע"ג דלא כתיב 'בני אהרן הכהן' ממילא ידעינן דככהן ובכלי שרת היה עביד לה דאפשר דזר יקרב לגבי מזבח לעבודת הצתת אליתא.

ההנחה השנייה שנדרשת כדי לקשר בין "וכי זר קרב אצל המזבח?" ופסול זר מקבלה ואילך, מתייחסת להיקף איסור קירבה למזבח. בשלושת המקומות שמופיע דין זה בגמרא מדובר על פעולות הנעשות בראשו של המזבח ממש, וממילא לא ניתן להרחיב בנקל את היקף הדין ולכלול בו את כל הנעשה מקבלה ואילך. ברם, ניתן לטעון שלא רק הנעשה על המזבח ממש נחשב "קירבה למזבח", אלא גם כל המוביל לכיוון המזבח, דהיינו כל הנעשה עם הדם (שהוא חלקו של המזבח ועתיד ליזרק עליו) משעת קבלתו מצוואר הבהמה.

הרחבה זו יכולה להסביר לא רק את הכלל של "מקבלה ואילך מצוות כהונה" לגבי זבחים, אלא גם את שיטת הרמב"ן לגבי הגשת מנחה למזבח. הכלל במנחות הוא "מקמיצה ואילך מצוות כהונה" (מנחות ט). אך הרמב"ן מקדים את הדרישה לעשייה על ידי כהן, וכולל בה גם הגשה למזבח:

יצריך שנבאר שאין מצות כהונה מתחלת בקמיצה, שהרי הגשה קודמת לקמיצה והיא פסולה בזר, כמו שאמר (ויקרא ב', ח) 'זהקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח'... אבל מה שאמרו (מנחות ט.) מקמיצה ואילך מצות כהונה, כונתם כי מקמיצה זו הכתובה בפסוק הזה ואילך מצות כהונה, לא בדברים שהקדים הכתוב בכאן לקמיצה (ויקרא ב', א).⁹

דברי הרמב"ן דומים לדבריו לעיל בפירושו על התורה ביחס להולכת הדם (פעולה המקבילה להגשת מנחה למזבח). גם כאן מדובר על פעולה שספק אם היא אמנם עבודה ממש, אבל ודאי שפסולה בזר - לדעת הרמב"ן - מצד מיקומה בתהליך ההקרבה. לכאורה, בשני המקומות יש להבין שטיב האיסור בזר הוא מצד קירבה למזבח.

ג. שחיטה כמופקעת מעולם העבודה

לפי הכיוון שפיתחנו כעת, מובן מאליו שאי אפשר לחלק בין שחיטה ועבודות אחרות על בסיס הכלל 'שחיטה לאו עבודה היא'; כלל זה אינו מתפרש כפשוטו, אלא כביטוי טכני המרמז לדין מאוד נקודתי. אולם, כפי שנראה, ראשונים רבים מיישמים את הכלל 'שחיטה לאו עבודה היא' על מנת להסביר דינים נוספים שבהם שונה שחיטה מעבודות אחרות. יישומים כאלו מסתברים רק לפי הגישות האחרות שהזכרנו לעיל, דהיינו שכשרות זר לשחוט היא סימן להפקעה - טוטלית או חלקית - של פעולת השחיטה מעולם העבודה.

הניסוח החריף ביותר בהסבר הפקעת שחיטה מעולם העבודה הוא זה של רבי יעקב דאורלייני"ש, כפי שמובא בתוספות בהסבר כשרות שחיטה בזר:

וה"ר יעקב דאורלייני"ש מפרש לאו עבודה היא לפי ששווה בחולין ובקדשים, אם כן לאו מטעם עבודה צוה המקום שחיטה (יד: ד"ה הג"ה שחיטה).¹⁰

הסבר זה מתקשר לשאלה הכללית בדבר היחס בין שחיטת קדשים ושחיטת חולין. עמדתו של הר"י דאורלייני"ש בשאלה זו ברורה: המושג המקורי (במובן הלוגי, כמובן, ולא במובן הכרונולוגי) הוא שחיטת חולין, ושחיטת קדשים אינה אלא השתלת מושג זה בעולם הקרבנות.¹¹

10 סברת ה"ר יעקב דאורלייני"ש מצוטטת בשמו במקומות אחרים, ובחרנו בניסוח הקיצוני ביותר כדי להדגיש את התלות של שחיטת קדשים בשחיטת חולין לדעה זו. ניסוחים יותר מתונים מופיעים בתוס' מקביל ביומא מב.: "ופירש רבינו יעקב מאורלייני"ש דלאו עבודה היא דנהגת אפי' בחולין", ובשחיטה מקובצת (זבחים מז. אות כ"ט, בשם "מורי"): "שחיטה הואיל ושייכא בחולין כמו בקדשים". בשחיטה מקובצת שם יש חילוק ברור בין מעמד שחיטה כעבודה לבין כשרות שחיטה בזר, כך שהכשר שחיטה בזר כלל אינו נחשב כסימן לכך ששחיטה אינה עבודה. קיים קושי משמעותי בדברי הר"י דאורלייני"ש, שכן ישנן כמה הלכות המאפיינות את שאר השלבים של תהליך העבודה המופיעות גם בשחיטה (כפי שנפרט להלן), ולשיטתו קשה להבין מדוע הלכות אלו שייכות לפעולה שהיא בעיקרון פעולת חולין. חילוק חשוב בין שחיטת קדשים לשחיטת חולין הוא הדין של מתעסק (עיין זבחים מז. וחולין לא:); הקורא מופנה לספרו של הרב מנחם גנק "חזון נחום" (סי' ל"ח, 'שחיטת קדשים ושחיטת חולין') לדיון נרחב יותר בכל הנושא, ובמיוחד להסבר דין מתעסק בשחיטה. ישנה גם דרישה לכלי בשחיטת קדשים (אפילו לראשונים שלא דורשים כלי שרת; עיין תוס' זבחים מז: סוד"ה איזהו), ואילו בשחיטת חולין אפילו קרומית של קנה מספיקה (חולין ג.). בנוסף, שחיטת חולין כשרה אפילו אם לא יצא שום דם, ואילו בקדשים - "דלדם הוא צריך" - הקרבן פסול אם לא יצא דם (חולין כט., לג.). תודתי נתונה לרב משה ליכטנשטיין, שהפנה אותי לשני החילוקים האחרונים.

יש לציין עוד שתי שיטות בעניין זה, המופיעות במפרשים על התורה ביחס לפסוק המהווה מקור לדין שחיטת חולין. בפסוק (דברים י"ב, כא) נאמר: "וזבחת מבקרך ומצאנך... **כאשר צויתך** ואכלת בשעריך בכל אות נפשך". נחלקו רש"י והרמב"ן מתי נצטוו בני ישראל לשחוט בשר תאווה. רש"י על אתר, בעקבות הספרי, מסביר שמדובר על הלכה למשה מסיני שאינה נזכרת בפסוקים:

וזבחת וגו' כאשר צויתך - למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט, והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני.

גם הרמב"ן (על אתר) מביא שיטה זו בתור "דעת רבותינו", אבל מוסיף ביאור בכיוון קצת שונה:

והנה מתחלה צוה שיהיה כל מה שהם אוכלים שלמים, והם שחוטים כמשפט הקרבנות, ועתה כשבא להתיר בשר החולין אמר 'וזבחת מבקרך ומצאנך **כאשר צויתך**' - **בהיותם קרבנות**, ותאכל אותם חולין בכל תאות נפשך, לומר שיתירם חולין בכל מקום ובלבד שיהיו זבוחין כאשר צוה מתחלה בהיותם כולם קרבנות, וזהו פשוטו של מקרא זה על הנכון.

לפי רש"י והספרי, שחיטה בחולין היא מושג נפרד לגמרי מהמקביל בקדשים. על אף ששחיטת קדשים מוזכרת במפורש בספר ויקרא פעמים רבות, הרי שלשחיטת חולין כלל אין מקור בכתובים, לבד מהלכה למשה מסיני הנרמזת בפסוק בדברים. לפי הרמב"ן, שחיטת קדשים היא התקדים והדגם להלכה של שחיטת חולין, היפך שיטת הר"י מאורלייני¹². המשותף לשיטות רש"י והרמב"ן הוא, שאי אפשר ללמוד מהיחס בין שחיטת קדשים ושחיטת חולין (אם אמנם קיים שום יחס ביניהם) על המעמד של שחיטת קדשים כעבודה.

12 עיין ברמב"ן על התורה (בראשית א', כט וכן בויקרא י"ז, יא), שם הוא מסביר כי בעלי חיים לא הותרו לאדם הראשון כיוון שיש בהם נפש, והותרו לנח "כי קיומם בעבורי", ואפילו אז הותר רק הבשר ולא הדם "מפני שהוא מעמד לנפש" ו"אין לבעל נפש שיאכל נפש כי הנפשות כולן לא-ל הנה". בהקשר זה קובע הרמב"ן ש"זה טעם השחיטה", דהיינו להפריד בין הבשר המותר והדם האסור. בפירושו בויקרא מקשר הרמב"ן גם את איסור הדם וגם את היתר הבשר למוסד הקרבנות: "כאשר היה במבול שנצולו בזכותו של נח והקריב מהם קרבן לו והיה לרצון לו התיר להם השחיטה... והנה התיר גופם אשר הוא חי בעבור האדם, שיהיה להנאתו ולצרכו של אדם, ושתהיה הנפש שבהם לכפרה לאדם, בקרבים לפניו יתברך, לא שיאכלוהו". לפי ניסוח זה ברור שמטרת השחיטה אף בחולין היא לא רק לברר את המותר מהאסור, אלא לחלק בין חלקו של הדיוט בבהמה וחלקו של גבוה. ועיין גם להלן, הערה 30.

הגישה השלישית שהזכרנו במעמד השחיטה היא, ששחיטה אמנם הינה עבודה, אבל יש ליקוי או חיסרון במעמדה. דעה כזו יכולה להיות מבוססת על יצירת קשר בין שחיטת קדשים ושחיטת חולין,¹³ או כתוצאה מעצם הדין המכשיר שחיטה בזר. במילים אחרות, ניתן להגיע לעמדה בינונית זו במעמד שחיטה באחת משתי דרכים: כצמצום דעתו הקיצונית של הר"י דאורליינ"ש, או כהרחבת הדעה הראשונה המבססת את כשרות שחיטה בזר על מיקומה קודם קבלת הדם.

ד. השלכות הלכתיות של מעמד השחיטה

ניתן למצוא בראשונים יישומים של הכלל 'שחיטה לאו עבודה היא' בהקשרים נוספים, מעבר לשאלת כשרות שחיטה בזר.

1. הצורך בכלי שרת

נחלקו הראשונים בשאלה האם יש דרישה לכלי שרת בשחיטה.¹⁴ יש שלא ראו קשר בין שאלה זו למעמד שחיטה כעבודה, אלא תלו את דרישת כלי שרת בעניין קידוש הדם.¹⁵ לדעתם, לו היה צורך לקדש הדם בשעת שחיטה, היינו מוצאים דרישה לשחוט דווקא בכלי שרת. אולם, כיוון שלהלכה הדם מתקדש לא רק על ידי הסכין אלא גם על ידי המזרק שבו הדם מתקבל (סוטה יד:) - הרי שהסכין לא צריך להיות מכלי שרת. ברם, ראשונים אחרים חשבו שהגורם הקובע האם יש צורך בכלי שרת בשחיטה הוא מעמד שחיטה כעבודה. המאירי (חולין ג.) מנסח זאת בצורה קיצונית: "יש מי שאומר שאין הסכין קרוי כלי שרת, וכן הדין הואיל והשחיטה כשרה בכל אין זו עבודה". המאירי סובר שכלל אין דרישה לכלי שרת בשחיטה. לעומתו, הריטב"א והר"ן (שם) סוברים שצריכים כלי שרת, אולם לא שייכות כאן כל ההלכות הרגילות של כלי שרת. הריטב"א כותב:

המחזור יותר דסכין דמוקדשין כלי שרת הוא לקדש הדם קצת, ומיהו לפי שאין השחיטה מעכבת הקדש שהרי כשרה בזרים ופסולים, אינה גומרת קדושת דם לגמרי עד קבלתו ולפיכך אין הסכין חשוב כלי שרת ליפסול ביוצא... ונפקא מינה נמי שעושיין אותן של עץ ואפילו לרבי.¹⁶

13 ואולי יש להבין בכיוון זה את הניסוחים המתונים של שיטת הר"י דאורליינ"ש שהובאו לעיל.

14 עיין בעיקר זבחים מז. ובתוס' ושיטה מקובצת שם, ובחולין ג. ובראשונים שם.

15 עיין ברמב"ן בחולין שם.

16 רבי סובר שאין עושיין כלי שרת מעץ (סוכה נ:).

גם המאירי וגם הריטב"א מכניסים לדיון את העובדה ששחיטה כשרה בזר, עובדה המוכיחה כי שניהם הבינו שלא מדובר בהלכה נפרדת של "מקבלה ואילך מצוות כהונה", אלא בדין שמשקף את נחיתותה של השחיטה. המאירי אף מרחיק לכת, כדעת הר"י דאורליינ"ש הסבור ש"אין זו עבודה".

הריטב"א לא מתייחס למעמד שחיטה כעבודה, אלא לקידוש הדם, והוא מחדש שהסיבה שאין שחיטה מקדשת את הדם לגמרי אלא רק "קצת" נעוצה בעובדה ששחיטה כשרה בזר. מסתבר להבין בדברי הריטב"א שישנה עוד חוליה בשרשרת: אין קשר ישיר בין כשרות זר וקידוש הדם, אלא שכשרות זר מוכיחה ששחיטה היא עבודה נחותה, ומשום כך אין ביכולתה לקדש את הדם לגמרי אלא רק קצת. ממילא יש דרישה רק לכלי שרת מדרגה פחותה, דהיינו: כלי שרת שלא פוסל ביוצא ויכול ליעשות מעץ לכולי עלמא.¹⁷ אם כן, יוצא שהמאירי והריטב"א חולקים בנקודה המבדילה בין שתי הדעות האחרונות שהזכרנו: האם כשרות שחיטה בזר מהווה סימן ששחיטה היא עבודה ברמה נחותה, או שאינה עבודה כלל.¹⁸

2. 'פסולו בקודש'

נושא אחר, הקשור למעמד שחיטה כעבודה, הוא הסבר תוספות לשיטת רבי שמעון במשנה (פד.) ש"כל שפסולו בקודש - הִקְדַּשׁ מִקְבְּלוֹ". ישנן דעות שונות בין הראשונים בהגדרת 'פסולו בקודש', ושיטת תוספות (סח: ד"ה אמר) היא שקטגוריה זו כוללת כל מקרה שבו הבהמה נפסלה לאחר השחיטה. אם נניח שעובדת היות השחיטה גבול בין 'פסולו בקודש' לבין פסולי רובע, כלאים וכו' (פסולים היורדים מן המזבח לכולי

17 הבנה זו בריטב"א נתמכת ע"י דברי הר"ן בחידושו, שמקשר באופן ישיר בין כשרות זר ונחיתות כלי השרת, בלי להזכיר עניין קידוש הדם כלל: "דהואיל ושחיטה כשרה בזרים, אפילו את"ל שטעונה כלי שרת, לא פסלו בה כלי עץ דלא בעינן כלי חשוב".

18 בהקשר זה חשוב לציין עוד שתי שיטות, שאמנם אינן חולקות זו על זו לדינא, אולם מייצגות דעות הפוכות בהבנת היחס שבין שתי ההלכות. דעה אחת המובאת ברמב"ן ובר"ן סוברת, שכשרות זר מוכיחה כי אין צורך בכלי שרת כיוון ש"כי שחיט הזר, בסכין ידיה קא שחיט". לעומתה, השיטה מקובצת בזבחים (מז, אות כ"ט) סובר שכשרות זר לא מוכיחה דבר כי "הרי בלילה כשרה בזר וטעונה כלי שרת"; אלא, "שחיטה הואיל ושייכא בחולין כמו בקדשים... לא בעינן כלי שרת". בהנחה שהשיטה מקובצת רומז במשפט זה להסברו של הר"י דאורליינ"ש לכך ששחיטה אינה עבודה, הרי שהמשותף לשתי דעות אלו הוא שאין שום קשר הכרחי בין כשרות שחיטה בזר ומעמדה כעבודה, שלא כהמאירי והריטב"א שציטטנו בגוף דברינו.

עלמא) נובעת ממעמד שחיטה כעבודה,¹⁹ אזי יצא כי שיטת תוספות היא ששחיטה נחשבת כעבודה, ולכל הפחות עבודה נחותה. כך יוצא מהסבר השיטה מקובצת בשיטת רבי שמעון:

דדוקא גבי שחיטה בלילה צריך שיהא לה הכשר במקום אחר לפי שעדיין לא
נעשה בה עבודה בהכשר... אבל נשפך דמה שכבר נשחטה בהכשר, כהאי גוונא
 קרי לה שפיר פסולו בקודש (פד., סוף אות ה').

ברם, תוספות במקום אחר (פד: סוד"ה הניתנין) סוברים שאולי שחיטה לבד אינה מספיקה, ויש לקבוע את הגבול בין דין 'פסולו בקודש' ופסולים אחרים בשלב מאוחר יותר של תהליך ההקרבה, דהיינו לאחר קבלת הדם:

ומיהו צריך עיון כי שמא בשנשפך הדם ונאבד קודם קבלה לא יאמר רבי שמעון
 לא ירדו בשביל שחיטה לבדה אלא בשנשפך מן הכלי ונאבד אחר קבלה... דמשום
 שחיטה לבדה [שנעשה בהכשר] לא יחשבנו פסולו בקדש.

בהמשך מביאים תוספות ראייה לטענה זו מהסוגיה בריש מעילה, אבל ייתכן מאוד שפקוקם מבוסס על הבנת שחיטה כפעולה שלא שייכת לתהליך ההקרבה, וכשיטת הר"י דאורלייני"ש.

3. שחיטה והגרלה

ניסוחים נוספים של הבנת מעמד השחיטה ימצאו, אם נשווה שחיטה לפעולה נוספת במקדש שמוגדרת כ"לאו עבודה": הגרלת השעירים ביום הכפורים. הגמרא ביומא (לט:): אומרת ש"הגרלה לאו עבודה היא", ובכך מסבירה מדוע אין היא מעכבת בעבודת

19 אין זה ברור שחשיבות שחיטה בקביעת 'פסולו בקודש' קשורה למעמד שחיטה כעבודה. תוס' עצמם מעדיפים להסביר ששחיטה **מקדשת את הבהמה** כמו שהיא מקדשת את הדם, על פי הגמרא בסוטה יד: תוס' מדגישים את העובדה שהבהמה "נתקדש בקדושת כלי" (וכן בתוס' סט. ד"ה אין). ברור מניסוח התוס' שקידוש הבהמה בשעת שחיטה נובע מהשימוש בכלי שרת לשחיטה, ותוס' עצמם (מז. ד"ה איזהו) אמנם סוברים שכלי שרת מעכב בשחיטה. אולם, מסתבר מאוד שבנוסף לכלי שרת צריכים עבודה כלשהי כדי להקדיש הבהמה. כן יוצא מדברי התוס' (סט. ד"ה אין), שאין קידוש מנחה על ידי נתינתה בכלי שרת מספיק לפסולו בקודש, "כיוון דתחילת עבודתה ביד ולא נתקדש בכלי שרת **בתחילת עבודה** לא חשיב פסולו בקודש **ולא דמי לשחיטה** דסכין מקדשא ליה". יוצא שמעמד שחיטה כעבודה עדיין רלוונטי בעקיפין לשאלת הגדרת הגבול בדין פסולו בקודש. תודתי נתונה לרב יהודה גולדברג שהעיר את תשומת לבי לנקודות אלו.

יום הכיפורים. במסגרת הדיון בסוגיה, מניחה הגמרא כי הגרלה מסווגת כפעולה הנעשית בחוץ בבגדי לבן. על הנחה זו מקשים תוספות ישנים על אתר מן הסוגיה בהמשך (יומא ס:): בעניין חפינה, שם קובעת הגמרא שחפינה מעכבת אפילו לדעת רבי יהודה - הסובר שדברים הנעשים בחוץ לא מעכבים - מכיוון שחפינה היא "צורך פנים", ולכן דינה כדין עבודת פנים לעניין זה. לאור זאת, שואלים תוספות ישנים, מדוע הגרלה אינה נחשבת גם היא צורך פנים? תוספות ישנים מתרצים שבדיוק למטרה זו מועילה העובדה שהגרלה אינה עבודה, שכן במעשה שאינו מוגדר כעבודה ונעשה בחוץ - אין גזירת הכתוב של "חוקה" לעיכוב לדעת רבי יהודה, אף אם הוא צורך פנים. תוספות ישנים מקשים על תירוצם,²⁰ דהלא גם בשחיטה מודה רבי יהודה שהיא מעכבת משום שהיא צורך פנים, והלא גם שחיטה אינה עבודה? בתירוצם עורכים תוספות ישנים השוואה חשובה בין הגרלה לשחיטה:

ואע"ג דשחיטה לאו עבודה היא מכל מקום שחיטה עדיפא דשייך בה פיגול
והייבין עליה בחוץ אבל הגרלה... לא שייכא מידי לעבודה.

שיטת תוספות ישנים ברורה: הניסוח של "לאו עבודה היא" לגבי שחיטה אינו מדויק, ומעמד שחיטה כעבודה (המשתקף, בין היתר, בכך שאפשר לפגל בשחיטה) הובלט תוך כדי השוואת שחיטה להגרלה שאמנם "לא שייכא מידי לעבודה". עמדה שונה לגמרי יוצאת מהסבר הלחם משנה בשיטת הרמב"ם לגבי הגרלה בזר. הרמב"ם (הל' עבודת יום הכיפורים פ"ג, ה"ג) פוסק שהגרלה אינה עבודה, ובכל זאת פסולה בזר כיוון שהיא מעכבת. הניגוד לשחיטה בולט וטעון הסבר, והלחם משנה על אתר מבאר:

וקשה... דאע"ג דשחיטה מעכבא כיוון דלאו עבודה היא - כשרה בזר, הכי נמי
בהגרלה... וי"ל דשחיטה לא דמי להכא דהתם **לאו עבודה כלל** שנוהגת בחולין או
בנשים ועבדים וכו'... משא"כ בהגרלה דלא קרי לה שאינה עבודה אלא משום
דאיכא מאן דאמר דכשרה בסגן.

הדירוג היחסי בין שחיטה והגרלה בדברי הלחם משנה, הפוך לחלוטין מזה של תוספות ישנים. כאן דווקא שחיטה מופקעת מכל וכל מעולם העבודה, ואילו ההגרלה היא זו שבעיקרון מוגדרת כעבודה, אלא שמפאת סיבה צדדית "אינה עבודה". הלחם משנה צועד בעקבות המאירי והר"י דאורליינ"ש בניסוח הקיצוני שלו באשר לשחיטה, והוא

20 מקור להרחבה זו מחפינה לשחיטה, כפי שהתוס' ישנים עצמם מציינים, הוא ברש"י בדף ס. .

מצרף את ההסברים של שניהם: גם כשרות שחיטה בזר וגם הופעת שחיטה בהקשר של חולין מצביעים על העובדה ששחיטה "לאו עבודה כלל".

לאחר שדנו בשלוש גישות אפשריות באשר למעמד שחיטה לאור המקורות, יש להסיק, לכאורה, שקשה לקבל אף אחת מהן באופן מוחלט. השיטה הקיצונית, הרואה שחיטה כעבודה מובהקת ומבינה את כשרות שחיטה בזר כהלכה מצומצמת של "מקבלה ואילך מצוות כהונה", לא מופיעה בראשונים בתור מסקנה. אדרבה, ראינו כי הרבה ראשונים סומכים על 'שחיטה לאו עבודה היא', ובמיוחד על כשרות שחיטה בזר, על מנת להסביר חילוקים נוספים בין שחיטה ועבודות אחרות.²¹ מאידך, שיטת הר"י דאורליינ"ש השוללת כל קשר בין שחיטה לעבודה נתקלת בכמה סימנים המראים שאמנם קיים בשחיטה מעמד כלשהו של עבודה. כפי שציינו תוספות ישנים, אפשר לפגל קרבן בשעת שחיטה, ושחיטת קרבן בחוץ היא איסור כרת. יש להוסיף לרשימה זו את שייכות מחשבת שלא לשמה בשעת שחיטה, פסול מתעסק בשחיטת קדשים, ואת הדרישה שהבהמה תעמוד בתוך העזרה בשעת שחיטה.²² לכן, ההבנה הבינונית של שחיטה כעבודה נחותה נראית משכנעת יותר, על אף שגם בה יש קושי מסוים, דהיינו קביעה מדויקת מתי נחיתותה של השחיטה באה לידי ביטוי ומתי לא. ייתכן שניתן להבין את הדינים השונים של שחיטה וגם לשמור על ההבנות הקיצוניות באופי השחיטה, אם נציע ששחיטת קדשים הינה מושג בעל אופי כפול, כפי שנסביר להלן.

ה. שחיטה לעומת זביחה

הן במקרא והן בחז"ל מופיעים שני מונחים לכינוי מעשה השחיטה: 'שחיטה', ו'זביחה'. במשנה ובגמרא, החילוק בין שני המונחים ברור: המונח 'זביחה' מתייחס אך ורק לעולם הקרבנות. מסכת זבחים פותחת במילים "כל הזבחים **שזבחו**", לעומת מסכת חולין הפותחת במילים "הכל **שוחטין**".

21 בנוסף לכל מה שהבאנו לעיל, עיין גם ברמב"ן על התורה (שמות כ', כא) בהסבר העובדה ששחיטה נעשית על ידי סכין של מתכת אף על פי שבדרך כלל מרחיקים גזית מהמקדש: "וכן בבית עולמים לא נעשה בו כלי ברזל מלבד הסכינים, כי השחיטה אינה עבודה".

22 זבחים לב: אפשר להסביר דין זה באופן טכני: אמנם שחיטה אינה עבודה כלל, אבל הדם מתחיל לצאת מצוואר הבהמה מיד לאחריה, ובקבלת הדם (שטעונה עזרה כדין עבודה גמורה) יש דרישה לכתחילה של "כל דמו" (כה.), ולכן ממילא הבהמה צריכה להיות בתוך העזרה בשעת שחיטה כדי לאפשר את קבלת כל הדם. ייתכן שזוהי כונת תוס' במנחות (ט): "וא"ת הרי שחיטה דלא בעיא כהונה ובעיא פנים... כדדרשינן בפרק כל הפסולין דבעינן שיהא בן הבקר לפנים ו"ל דשאני התם משום קבלה".

אולם, התורה משתמשת בשורש זב"ח גם בהקשרים אחרים. דוגמה בולטת לכך נמצאת בספר בראשית (ל"א, נד): "ויזבח יעקב זבח בהר ויקרא לאחיו לאכל לחם". כאן מדובר על סעודת כריתת ברית שאין בה, ככל הנראה, שום נימה של קרבן. ברם, ניתן לשנות במעט את החילוק בין 'זביחה' ל'שחיטה' כדי להסביר את ייחודו של השורש זב"ח לעומת המונח 'שחיטה', המתייחס רק לפעולה הטכנית של הריגה על ידי חיתוך הצוואר, בלי להבחין בין הקשרים שונים שבהם נעשית פעולה זו, הרי ש'זביחה' מתפרשת תמיד כשחיטה עם משמעות ותכלית. גם המונח 'שחיטה' יכול להתייחס למעשה שכזה, אולם הוא אינו זקוק לתכלית; "לשחוט" פירושו לבצע פעולת שחיטה בלי שום קשר לתכלית השחיטה, אם בכלל ישנה מטרה שכזו. ישנן כמה דוגמאות מהפסוקים לשימוש במינוח 'שחיטה' בהקשר של הריגה או רציחה. אלו הן דוגמאות קיצוניות לפעולה שלא מעניקה שום חשיבות לבהמה או לאדם שעליו היא נתבצעה. כך למשל:

ויקחו את כתנת יוסף וישחטו שער עזים ויטבלו את הכתנת בדם

(בראשית ל"ז, לא).²³

מבלתי יכלת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר

(במדבר י"ד, טז).²⁴

נראה שלא מדובר בשוני לשוני בלבד, אלא בשני מושגים שונים. מעשה זביחה אינו כמעשה שחיטה. כניסת הבהמה לעולם הקדושה ולתחומו של המזבח משווה אופי חדש למעשה, ששוב לא יכול להיות מתואר כ'שחיטה' סתמית. זאת ועוד, לא רק הפעולה זוכה לתואר חדש אלא גם עצם החפצא של הבהמה הנשחטת: זביחה היא פעולה המטביעה רושם על הבהמה עצמה, והופכת אותו לזבח בעל ייעוד. האופי המיוחד של זביחה לעומת שחיטה מסביר תופעה נפוצה בתנ"ך ובמשנה. בחלק גדול מהשימושים בשורש זב"ח אפשר להבין, שכוונת המילה אינה רק למעשה השחיטה אלא לכל התהליך של הקרבת הקרבן, או לפחות עבודת הדם. הן התורה והן הנביאים משתמשים בלשון "לזבוח זבחים" או "לזבוח לה'", גם כאשר ברור שכוונת

23 עיין ברש"י (שם, ב), המוסיף (על פי המדרש) רובד נוסף להבנת הפסוק, שעל פיו נתפש המונח 'שחיטה' במובנו ההלכתי: יוסף היה מביא דיבתם של אחיו ליעקב, שאכלו אבר מן החי, ולכן נענש דווקא על ידי שחיטה כשרה.

24 הרמב"ן (דברים ל"ב, כא) ממהר לציין שהמונח "וישחטם" בפסוק זה הוא מליצה בעלמא, כי הגדרתה המילולית המצומצמת של 'שחיטה' הינה הריגה דרך חיתוך הצוואר, ומשה בודאי לא כיוון לזה. אולם, החשוב לענייננו שמליצה זו משתמשת בשורש שח"ט ולא זב"ח, והסיבה לכך נעוצה בחילוק בין השורשים, כפי שהסברנו כאן.

הדברים אינה רק לשחיטה.²⁵ תלונות הנביא ש"עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות"²⁶ מעידות על כך שהשורש זב"ח. מתייחס לכל עבודות הדם. על הפסוק (שמות כ', כ): "מזבח אדמה תעשה לי **וזבחת עליו** את עלתיך ואת שלמיך", דורשים רבי יוסי ורבי יוסי ברבי יהודה (זבחים נח.) כי אפשר לשחוט קרבן על ראשו של המזבח, אולם על פי פשוטו של מקרא ניתן להבין ש"וזבחת" כאן פירושו "והקרבת", וכן הבין הרמב"ם לפי המהר"י קורקוס (הל' פסולי המוקדשין פ"ג, הכ"ב).²⁷ כמו כן, המשנה (מו:): קובעת ש"לשם ששה דברים הזבח **נזבח**", אבל תוספות (ב. סוד"ה כל) מפרשים שעיקר כוונת המשנה היא לא לשחיטה אלא דווקא להקטרה.²⁸ כיוון ש"זביחה" היא לא סתם שחיטה, אלא שחיטה המובילה תהליך של הגשמת ייעוד בדבר הנשחט, הרי שהמונח הזה עצמו יכול להתייחס גם לפעולות אחרות הנחשבות לחלק מתהליך זה.

החריג הבולט לכל מה שנאמר עד כה בהסבר המושג של זביחה, הוא כמובן הפסוק בפרשת בשר תאוה (דברים י"ב, כא): "**וזבחת** מבקרך ומצאנך... כאשר צויתך ואכלת בשעריך בכל אות נפשך". פסוק זה מציב בפנינו בעיה חמורה; מדובר בפסוק המשמש מקור לכל המושג של שחיטת חולין, ודווקא בפסוק זה בחרה התורה לאמץ את הלשון של "וזבחת". לאור דברינו, מונח זה אינו מתאים כלל להקשר הנוכחי.

אם נחזור לפירוש הרמב"ן לפסוק זה, נראה כי הדברים מסתדרים כמין חומר. התורה משתמשת בלשון של שחיטת קדשים כדי לגלות לנו מסר חשוב לגבי היחס הנאות לאכילת בשר. הלא כל המושג של שחיטת חולין, לפי הרמב"ן, מושאל מעולם הקרבנות. אדם העומד לאכול בשר "כי תאוה נפשו לאכול בשר", מצטווה **ליזום תהליך של הקרבת קרבן**, אף על פי שתהליך זה לא יגיע ליעודו אלא ייקטע באמצעו. הוא חייב להכיר בכך, שאינה דומה אכילת בעל חי לאכילת צמח או פרי. באופן עקרוני מותרת אכילת בשר רק כחלק מהקרבת קרבן, אלא שלמעשה התורה מכירה בכך שתיאבוננו הטבעי של אדם לבשר גדול פי כמה מיכולתו להקריב קרבנות.²⁹ לכן הותר

25 עיין שמות ח', ד; שמות ח', כה; שמואל א' ו', טו; נחמיה י"ב, מג; תהלים ד', ו.

26 לדוגמה, מלכים א' כ"ב, מד; מלכים ב' י"ב, ד.

27 ליתר דיוק, המהר"י קורקוס מבין שלדעת הרמב"ם הפסוק מדבר על זריקת הדם. המפרשים על התורה שהתייחסו לבעיה זו בפסוק (רש"י, חזקוני) הבינו ש"עליו" פירושו אצלו או כנגדו, וכך שמרו על הפירוש המצומצם יותר של "וזבחת".

28 אולם, הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות פ"ד, הי"א) מבין את דין המשנה כדין בשחיטה.

29 הסברנו מתיישב רק עם דעת רבי ישמעאל, שלא הותר בשר תאוה במדבר כלל, ולא עם דעת רבי עקיבא - שהותר בשר נחירה (חולין טז:). אולם אין זו הגבלה בעייתית, כיוון שהרמב"ן עצמו סובר כרבי ישמעאל בפירושו על התורה לגבי איסור שחטי חוץ (ויקרא י"ז, ב).

לו לאכול בשר רק על ידי 'זביחה'; 'שחיטה' לא מספיקה, ואנו מצריכים שחיטה שהיא חלק מתהליך של הקרבה, אף אם תהליך זה לא יתבצע בפועל.³⁰ הבנה זו של שחיטת חולין מסבירה מאמר קשה של הראב"ד בפירושו לתורת כהנים. הראב"ד טוען שאפשר לפגל קרבן בשעת שחיטה ע"י מחשבה לשפוך את השירים חוץ לזמנו, דבר שאינו אפשרי בכל עבודה אחרת חוץ מזריקה. הוא מסביר:

וכדין הזורק כך דין השוחט לכל דבר, ואף על פי שאין השחיטה מפורשת במקרא יותר מן הקבלה אפילו הכי השחיטה תחילת כל ההכשר והיא מתרת בחולין מה שאין כן [בקבלה]... (צו, פרק ח').³¹

דבריו, לכאורה, תמוהים: העובדה ששחיטה מתרת בחולין צריכה להיות סיבה שלא להעמיס עליה את החומרות של העבודות האחרות (וזוהי בדיוק סברת הר"י דאורליינ"ש). אם כן, כיצד יכול הראב"ד לסמוך על נקודה זו על מנת להשוות את כוחה של השחיטה לפגל לזו של זריקה? לאור דברינו הנ"ל, ניתן להסביר שהעובדה ששחיטה מתרת בחולין מעידה על קשר מיוחד והדוק בין שחיטת קרבן ובין המושג של פיגול. כפי שהסברנו בדברי הרמב"ן על התורה, בשר חולין הותר באכילה רק לאחר שעבר "תהליך הקרבה" פיקטיבי, ולמעשה די בזביחה כדי להשיג את זה. דבר זה מוכיח על אופיה של הזביחה - גם כשהיא נעשית בהקשר של קרבן ממש - כמעשה שאינו עומד באופן עצמאי, אלא מקדים את כל התהליך העתיד להתרחש. כל חלות הפיגול נובעת מכך שהמקריב גרם לסטייה בייעוד הקרבן על ידי מחשבה להקריבו או לאכלו חוץ לזמנו; ובאיזה שלב של תהליך ההקרבה אפשר לגרום לכך יותר מבזביחה, הצופה את כל מה שעתידי להתרחש עם הבהמה הנזבחת? לכן, הראב"ד רואה בשחיטת חולין את המפתח להבנת המעמד המיוחד של שחיטה בדיני פיגול.

ו. אופיה הכפול של שחיטת קדשים

אם נפנה עכשיו את תשומת לבנו לפרשיות בתורה העוסקות בהלכות הקרבנות (בעיקר ויקרא וצו), נגלה תופעה מפתיעה. כשהתורה מתארת את סדר הקרבת כל סוגי

30 עיין ברמב"ן על התורה (צויין לעיל, הערה 12) שרואה חידוש מסוים בהיתר בשר מפאת מעמד בעלי חיים כבעלי נפש, ולכן לא הותר בשר לאדם הראשון אלא רק לנח, לאחר שהציל את כל בעלי החיים מהמבול. בציטוט שהבאנו לעיל (שם) מדבריו בויקרא, משמע שאף שחיטת חולין הופכת בעיקרון את הבהמה לקרבן, לפחות לגבי ייעוד הדם לגבוה, ובכך יש סיוע לדברינו כאן.

31 הציטוט הינו על פי התיקונים של הרב יעקב אילן ב"כנסת הראשונים" על זבחים, כך א, עמ' קד-קה. המילה האחרונה של הקטע שציטטנו צריכה להיות "בזריקה", לפי התיקונים שם וגם לפי הנדפס. אולם, לפי הקשר הדברים מסתבר הרבה יותר לגרוס כפי שכתבנו כאן.

הקרבות - הקשר שבו מתאים לדבר במונחים של זביחה - היא משתמשת דווקא בשורש שח"ט. בסדרה ארוכה של קרבנות פותח תיאור תהליך ההקרבה ב"ושחט..." או "ושחטו...". המצב כאן מקביל למה שראינו לגבי שחיטת חולין, דווקא בהקשר המתאים למונח אחד העדיפה התורה את המונח השני.

ונראה להסביר שיש שני פנים לשחיטת קרבן. מצד אחד, כאמור, מדובר על פתיחה של תהליך הקרבת קרבן, מעשה זביחה המעניק לחפצא את השם 'זבח'. אולם, מצד שני, התורה מחדשת שמצד הפעולה עצמה אין לראות את שחיטת הקרבן כחלק מתהליך ההקרבה, אלא כ'שחיטה' גרידא. לא במקרה מתייחסים הפוסקים לפן זה בתיאור שחיטת הקרבן **על ידי בעלים**:

'ושחט' - שחיטה בזר כשרה, שהשחיטה כשרה בזרים ובנשים ובעבדים ובטמאים, ואפילו בקדשי קדשים; או אינו אלא בכהנים?... ת"ל: 'ושחט את בן הבקר לפני ה' והקריבו וגו', מקבלה ואילך מצות כהונה, לימד על השחיטה שכשרה בכל אדם!
(לב).

כיוון שאפשר לנתק את שחיטת הקרבן משאר תהליך ההקרבה, יכול גם זר לבצע זאת. הפן של זביחה בשחיטת קרבן יכול לסייע לנו בהסבר כמה דינים שהתקשינו בהם לאור הכלל של 'שחיטה לאו עבודה היא'. איך נסביר את העובדה שמחשבת שלא לשמה בשחיטת הקרבן מעכבת יציאת ידי חובה בקרבן, ובפסח וחטאת אף פוסלת את כשרותו? הגמרא מנמקת את הדין של שינוי קודש:

מנלן דבעינן זביחה לשמה? דאמר קרא: 'ואם זבח שלמים קרבנו', שתהא זביחה לשם [שלמים]
(ד).

התורה קובעת שקרבן צריך להיות 'זבח', וממילא ברור שאנו זקוקים ל'זביחה' המגדירתו כך. לשם כך נדרשת מהזובח מחשבת לשמה, כדי להעניק לקרבן אופי של זבח.

אם נחזור לנקודת המוצא שלנו, נראה כי כעת ניתן להבין ביתר דיוק את הכלל 'שחיטה לאו עבודה היא'. בתור פעולה עצמאית, שחיטת קרבן אמנם אינה עבודה ולכן יכול זר לשחוט. ביחס לפן זה צודק הר"י דאורלייני"ש ששייכותה של שחיטה לחולין, שם היא אינה מתלווה לתהליך הקרבה, מוכיחה ששחיטה אינה עבודה.³²

32 אין זה סותר את דברינו לעיל (בהסבר הרמב"ן על התורה) ששחיטת חולין הינה בעיקרון זביחה, ושמה מושאל מעולם הקדשים: מצד אחד היא מתירה חולין דווקא משום שהיא

אולם, מצד שני, שחיטה היא 'זביחה' המהווה התחלה והקדמה לתהליך העבודה, ומעניקה לבהמה שם זבח. לעיל, בחנו הלכות שונות המדגימות כל אחד מהפנים הללו. בדרך כלל, אם מדובר על הקשר שבו פועלת השחיטה כמעשה שאינו מעצב ומשרטט את אופיו של הנשחט (כמו זהות השוחט ככהן או כזר), הרי ששחיטה אינה עבודה אלא מעשה סתמי.³³ אולם, אם תוך כדי שחיטה מתייחס השוחט - במחשבה מפורשת או ממילא - לייעודה ולזהותה של הבהמה, אזי קיימת דרישה שהתייחסות זו לא תתנגש עם זהות הבהמה כזבח המיועד לעבור תהליך הקרבה כשר. מחשבת שלא לשמה ומחשבת פיגול בשעת שחיטה - מכחישות את ייעודו הראוי של הקרבן, ולכן פוגעות בשם זבח שבו.³⁴

ראינו לעיל מחלוקת בין תוספות ישנים והלחם משנה, בעניין היחס בין שחיטה והגדלה: תוספות ישנים סוברים ששחיטה היא יותר גבוהה (בהיררכיית העבודות) מהגדלה, ואילו ללחם משנה הכיוון הוא הפוך. לאור הסברנו בדבר האופי הכפול של שחיטה, ייתכן שאין מחלוקת ביניהם כלל. תוספות ישנים מדברים על האפשרות להגדיר שחיטה והגדלה כצורך פנים. לאור טענתנו כאן, שיש בשחיטת קרבן פן של זביחה, מסתבר להגדיר שחיטה כצורך פנים אם המשך עבודת הדם יתבצע בפנים, שכן חלק מאופי מעשה הזביחה הוא הציפייה להמשך עבודת הקרבן. לכן מביאים תוספות ישנים ראייה מההלכה שיש מחשבת פיגול בשעת שחיטה; גם הלכה זו נובעת מהעובדה ששחיטה היא זביחה הדורשת התייחסות מתאימה לעתידה של הבהמה

זביחה, אבל מאידך יש משמעות כלשהי לשחיטה שאין אחריה תהליך הקרבה דווקא משום שהיא יכולה להיתפש כמעשה עצמאי שאינו עבודה.

33 וכן יש להבין את ההקשר היחיד שבו מופיע הכלל 'שחיטה לאו עבודה היא' שלא ביחס לכשרות זו. הגמרא במנחות ה. אומרת שבקרבנות מצורע ישנה גזירת הכתוב מיוחדת של "תהיה", הקובעת שסדר העבודות מעכב אף כשהדבר מתנגד לכלל של "אין מחוסר זמן לבו ביום". בהמשך אומרת הגמרא ששחיטת הקרבנות לא כלולה בדין זה כי 'שחיטה לאו עבודה היא'. מכאן משמע, שכשאנחנו צריכים להעריך שחיטה כשלב עצמאי בהקרבן - המסקנה המוכרחת היא ששחיטה איננה עבודה.

34 שני דינים אחרים המפרידים באופן ברור בין שחיטת קדשים לשחיטת חולין הם דרישת פנים (ואיסור כרת של שחוט חוץ) ופסול מתעסק. הדין הראשון מסתבר מאוד לפי דברינו; יש להבין שהפסוקים בפרשת שחוט חוץ קובעים שכל קרבן הנשחט מחוץ לעזרה נחשב על פי דין "אל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן לה'". לא מדובר בסתם גזירת הכתוב, אלא זהו חלק מאופי שחיטת קרבן כזביחה. הפסוקים קובעים שמיקום השחיטה מסמל את ייעודו של הבהמה, וממילא שחיטה בחוץ מיעדת את הבהמה להקרבה בחוץ ולא להקרבה בפנים כזבח כשר. יותר קשה להבין את הפסול של מתעסק בשחיטת קדשים לפי המהלך שלנו, וייתכן שדין זה הינו גזירת הכתוב נפרדת שאינה קשורה לדברינו כאן.

הנשחטת. הגרלה, ביחס לפן זה של שחיטה, אמנם "לא שייכא מידי לעבודה". לעומת זאת, הלחם משנה מדבר על כשרות שחיטה והגרלה בזר. דין זה מדגיש את הפן של שחיטה כמעשה בודד שאינו מתחבר לתהליך הקרבת הקרבן, דהיינו הפן של שחיטה שאליו מתייחס הר"י דאורליינ"ש. מהיבט זה ברור ששחיטה גרועה מהגרלה, מצד מעמד שתיהן כעבודות. לכן, הלחם משנה מביא ראיה על מעמד שחיטה כ"לאו עבודה כלל" מהעובדה ששחיטה נוהגת בחולין.

ז. סיכום

עסקנו כאן בהבנות השונות של הכלל 'שחיטה לאו עבודה היא'. מצד אחד, שקלנו את האפשרות ששחיטה היא עבודה כשאר העבודות בתהליך ההקרבה, והכלל 'שחיטה לאו עבודה היא' מתייחס רק לדין כשרות שחיטה בזר. לפי תפישה זו, הכשר שחיטה בזר הוא דין מצומצם של 'מקבלה ואילך מצוות כהונה', ואינו משקף חיסרון כללי במעמד שחיטה. מצד שני, דנו בשיטת הר"י דאורליינ"ש ששחיטה אינה עבודה כלל, אלא זהה לשחיטת חולין, ובחנו דעות שונות (רש"י ורמב"ן על התורה) לגבי היחס בין שחיטת קדשים ושחיטת חולין. בין שני קצוות אלו קיימת האפשרות ששחיטה היא עבודה, אבל עבודה נחותה שאיננו בדרגת שאר העבודות.

ראינו ששאלת מעמד שחיטה כעבודה עולה בכמה הקשרים בראשונים, וביניהם דרישת כלי שרת בשחיטה, חשיבות שחיטה להגדרת 'פסולו בקודש' והשוואת שחיטה להגרלה (שגם היא מכונה בגמרא כ"אינה עבודה").

פיתחנו מהלך בהבנת שחיטה, שבו נתפסת שחיטת קרבן כמעשה בעל אופי כפול, וכל פן שלו מקביל להבנה קיצונית שהזכרנו באופי שחיטה. מצד אחד שחיטת קרבן היא 'זביחה', ההולכת לקראת תהליך שלם של הקרבה, ומגדירה את הבהמה בחפצא כזבח. מצד שני, זו 'שחיטה' סתמית במובן של הר"י דאורליינ"ש, המנותקת לחלוטין משאר התהליך ודומה לשחיטת חולין. כפילות זו באה לידי ביטוי בהלכות שונות: כאשר אנו עוסקים בהלכה שנוגעת לקביעת זהות החפצא של הקרבן וייעודו (כמו מחשבות שלא לשמה ופיגול), אזי נתפסת שחיטת הקרבן כזביחה. לעומת זאת, כאשר אנו דנים בהלכה שלא קשורה לזהות הבהמה (כמו שחיטה בזר), אפשר לנתק את השחיטה משאר תהליך ההקרבה ולקבוע שהיא "אינה עבודה" כלל. על רקע תפישה זו הגענו להבנה יותר ברורה של שיטת הרמב"ן בשחיטת חולין, והצענו שדירוג שחיטה ביחס להגרלה תלוי בשאלה מאיזה פן אנו בוחנים את השחיטה, כך שמצד ה'זביחה' שחיטה עליונה על הגרלה, ואילו מצד ה'שחיטה', הגרלה נחשבת כעבודה ביחס לשחיטה.